

raad
landelijk
gebied

Het megabedrijf gewogen

Publicatie RLG 08/03, maart 2008

Advies over megabedrijven in de intensieve veehouderij

Het megabedrijf gewogen

Advies over het megabedrijf in de intensieve veehouderij

Inhoudsopgave

Advies

Toelichting

1. Inleiding
2. Schaalvergroting in de intensieve veehouderij
3. De intensieve veehouderij in de samenleving
4. Een definitie
5. De concurrentiekracht van het megabedrijf
6. Logistiek en transport
7. Milieu
8. Dierenwelzijn en diergezondheid
9. Omgeving en landschap
10. Het megabedrijf als impuls voor vernieuwing
11. Emoties in de samenleving.

Geraadpleegde literatuur

Advies

Ruimte voor differentiatie

De varkens- en pluimveehouderij heeft in Nederland een sterke concurrentiepositie opgebouwd door de aanwezigheid van een sterke en koopkrachtige thuismarkt, actief ondernemerschap en vakmanschap. De toegevoegde waarde van het gehele complex bedroeg in 2005 5 miljard euro.

Om deze positie te behouden en verder uit te bouwen speelt een deel van de ondernemers met schaalvergroting in op de door de mondialisering toenemende internationale concurrentie. Deze ontwikkeling maakt de opkomst van megabedrijven in ons land begrijpelijk.

Een ander deel van de sector speelt met een kleinschalige en verbrede bedrijfsvoering in op de vraag van de consument naar streek- en biologische producten.

Het bieden van meerdere keuzemogelijkheden en het inspelen op emoties in het koopgedrag van de consument maakt dat de sector zich van zijn concurrenten kan onderscheiden.

De raad meent, dat het landelijk gebied ruimte moet bieden aan deze onvermijdelijke differentiatie in agrarische bedrijven. In het landelijk gebied is ruimte aanwezig voor het megabedrijf, maar ook voor het kleine streekgebonden bedrijf en de bedrijfstypen die zich daar tussen bevinden.

Een economisch sterke en gezonde sector moet echter gebaseerd zijn op een breed draagvlak in de samenleving. De sector moet zich ontwikkelen tot een duurzame veehouderij die het vertrouwen van de samenleving geniet door de zorg voor dieren, milieu, omgeving en volksgezondheid centraal te stellen en te voldoen aan hogere kwaliteits-, diversiteits-, dierenwelzijns-, en omgevingseisen. Een duurzame veehouderij is pluriform van karakter en biedt de consument een breed scala aan keuzemogelijkheden.

Kansen voor een duurzaamheidsprong

De autonome dynamiek van de schaalvergroting en de opkomst van het megabedrijf bieden zowel voor de korte als de langere termijn kansen voor het maken van een sprong in duurzaamheid.

Op de korte termijn vergemakkelijkt het schaalvoordeel van een megabedrijf investeringen in milieu, dierenwelzijn en landschappelijke inpassing. Bovendien verdwijnen met de komst van een megabedrijf kleinere vaak verouderde intensieve veehouderijbedrijven. Deze bedrijfsverplaatsing vermindert de druk op kwetsbare functies als wonen en natuur en biedt kansen om de kwaliteit van het buitengebied als geheel te verbeteren.

Bestaande reconstructievoorbeelden zoals van de gemeente Gemert Bakel tonen aan, dat deze werkwijze een belangrijke impuls kan geven aan de ontwikkeling van een moderne intensieve veehouderij en aan het maken van een kwaliteitsslag voor het landelijk gebied. De raad acht het van groot belang dat rijk, provincies en gemeenten, branche en ondernemers dergelijke kwaliteitsslagen in versterkte mate en met voortvarendheid samen oppakken.

Op de lange termijn kan het schaalvoordeel van megabedrijven een impuls vormen om te investeren in het ruimtelijk clusteren van agro en niet agro activiteiten op agroparken. Het maakt het sluiten van kringlopen en het gebruik van elkaars afvalstoffen mogelijk. Het spaart ruimte, transportbewegingen en energie en zorgt voor een minder grote belasting van het milieu. Gesloten systemen verminderen het risico op ziekte-insleep en leiden door verdere vermindering van transport tot verbetering van het dierenwelzijn.

Ruimte onder voorwaarden

De raad is van mening, dat het platteland ruimte biedt voor vestiging van megabedrijven voor varkens en pluimvee, echter wel onder de voorwaarde dat op deze bedrijven de duurzaamheidsvoorzieningen "state of the art" zijn. Deze voorzieningen hebben betrekking op inpassing in de omgeving, emissies, transport, diergezondheid en dierenwelzijn.

Naar verwachting zal vestiging van dit type bedrijven zich vooral voordoen in reconstructiegebieden. In die gebieden acht de raad vestiging van een megabedrijf alleen mogelijk in goed ontsloten landbouwontwikkelingsgebieden als het bedrijf daarbij goed wordt ingepast in het landschap. Ook meent de raad dat megabedrijven gezien hun omvang op het gebied van emissiebeperking aan de hoogste normen moeten voldoen door toepassing van de best beschikbare technieken zoals gecombineerde luchtwassers. Dit betekent voor het desbetreffend megabedrijf een afname van 90% aan ammoniakuitstoot, een stankvermindering van 75% en een afname van 80% aan fijn stof ten opzichte van de emissie uit een niet-emissiearme stal.

Op diverse locaties doen zich problemen voor met aanvragen van initiatiefnemers voor de vestiging van een megabedrijf. De lokale overheid kan hierop inspelen door zelf grondposities in te nemen, met een actief beleid het aanbod aan bedrijfslocaties te sturen en op regionaal niveau samen te werken met andere gemeenten. Dit biedt mogelijkheden voor verplaatsters uit de eigen gemeente en de regio, het lokaal bestuur kan in zo'n situatie op het gebied van duurzaamheid aanvullende eisen stellen. De raad acht het gewenst, dat provincies maximale ondersteuning bieden door het nemen van medeverantwoordelijkheid en het gezamenlijk dragen van financiële risico's. Tenslotte kunnen gemeenten met een goed beeld/kwaliteitsplan zorg dragen voor een goede inpassing van het megabedrijf in het landschap.

Om op de lange termijn clustering van megabedrijven op locaties zoals agroparken te stimuleren verdient het aanbeveling, dat overheden initiatiefnemers faciliteren met onderzoek, innovatiesubsidies en fiscale instrumenten en investeringssteun voor duurzame investeringen. Voorts kunnen overheden dit soort initiatieven ondersteunen door het aanwijzen van vestigingslocaties in grootschalige landschappen en het verzorgen van de daarbij behorende infrastructurele ontsluiting.

Ruimte voor boer én burger

In de reconstructiegebieden bevinden zich een aantal landbouwontwikkelingsgebieden (LOG) die niet voldoen aan de eisen die megabedrijven ten aanzien van ontsluiting stellen. De raad acht het gewenst, dat provincies en gemeenten deze log's en de duurzame locaties in verwevingsgebieden reserveren voor het bieden van ontwikkelingsruimte voor gezins+ bedrijven. Dit type bedrijven kenmerkt zich door een groeiwens, maar niet tot de omvang van een megabedrijf. Voor deze bedrijven gelden de bestaande wettelijke voorschriften.

LOG's zijn tevens bedoeld als opvangmogelijkheid voor te verplaatsen agrarische bedrijven met een groeiwens uit extensiveringsgebieden rond natuur en woonkernen. Dit maakt in de rond woonkernen gelegen en de voor natuur- en landschapswaarden gevoelige extensiveringsgebieden de gewenste afwaartse beweging van de intensieve veehouderij mogelijk.

De raad adviseert rijk en provincies om stimuleringsregelingen gericht op vernieuwing van vestigingen en sloop en sanering van te beëindigen bedrijven te continueren en de gebruiksmogelijkheden verder uit te breiden.

Dit vergroot het perspectief op een gezonde intensieve veehouderij sector en een kwalitatief hoogwaardig buitengebied dat zowel voldoet aan de gebruiks- en belevingseisen van de burger als de productie eisen van de agrarisch ondernemer.

Blijvende aandacht voor emoties in de samenleving

Dit neemt niet weg dat bij bepaalde groepen burgers en consumenten gevoelsmatige weerstanden bestaan tegen grootschalige clustering van veehouderij. De intensieve veehouderij is onderwerp van discussie door milieubelasting, beelden over de verschillende grote ziekte-uitbraken en berichten over salmonella en mrsa. Dit alles staat haaks op de romantische beelden over boerderijen op het platteland die men het liefst behoudt; dieren die de ruimte hebben, naar buiten kunnen, kunnen wroeten etc.. De discussie over megabedrijven komt deels voort uit deze houding ten opzichte van de schaalvergroting in de intensieve veehouderij als geheel. Een houding die al langere tijd waarneembaar is.

De raad kan zich deze weerstanden voorstellen, in duurzaam ingerichte agrarische gebieden is toename van stank, ammoniak en fijn stof belasting niet meer van deze tijd. Temeer daar met technische oplossingen stank, stof en ammoniakemissies tot op een voor de burger aanvaardbaar niveau van kwaliteit van de leefomgeving kunnen worden teruggebracht.

Ook moet de sector rekening houden met ecologische, economische en sociaal culturele aspecten én bijdragen aan maatschappelijke doelen, ook boven het wettelijk minimum.

De raad acht het in dit verband gewenst, dat gemeenten zich inspennen om de kwaliteit van de leefomgeving in en rondom kernen verder te verbeteren. Zij kunnen hiervoor bijvoorbeeld gebruik maken van de bevoegdheid om de wettelijke normen voor geuremissie (Wet Geurhinder Veehouderij) ten gunste van burgerbebouwing binnen de kernen aan te scherpen. Dit in combinatie met het faciliteren van de afwaartse beweging in de intensieve veehouderij en het stimuleren van het gebruik van luchtwassers. Daarnaast zullen overheden, ondernemers én brancheorganisaties in de toekomst blijvend aandacht moeten besteden aan percepties, belevingen en waardeoriëntaties in de Nederlandse samenleving, om daarop met nieuwe ontwerpen voor stal en bedrijf in te spelen. Het gaat vooral om aspecten als verbetering van het milieu, diervriendelijkheid, dierenwelzijn en voedselveiligheid.

De raad adviseert ondernemers in dialoog met de samenleving te blijven zoeken naar nog betere en duurzamer oplossingen voor hun bedrijfsvoering. Zij kunnen inspelen op de groeiende vraag naar kwaliteit en beleving van voedsel en voedselproductie en beleving van natuur en recreatie.

Belangrijke rol voor provincies en gemeenten

De vestiging van één of meerdere megabedrijven roept veelal vraagstukken op die qua omvang en complexiteit het lokale niveau overstijgen en van overheden een zorgvuldige afweging vragen van landschappelijke en ruimtelijke aspecten. Met het oog hierop is het gewenst, dat de besluitvorming over het al dan niet toelaten van megabedrijven op regionaal niveau plaatsvindt met een belangrijke rol voor de provincie. De raad adviseert de provincie voor de vestiging van megabedrijven in het ruimtelijk beleid algemene regels te stellen voor de plannen van lagere overheden en, indien nodig, een aanwijzing te geven. Daarnaast kan de provincie gebruik maken van zijn bevoegdheid om voor een project van provinciaal belang zelf een projectbesluit te nemen, een bestemmingsplan vast te stellen en de uitvoering van het project te coördineren. Tenslotte kan de provincie gebruik maken van het instrument van de structuurvisie ter invulling van het provinciale beleid.

Gezien de knelpunten die vestiging en uitbreiding van megabedrijven in het landelijk gebied met zich mee kunnen brengen, adviseert de raad provincies en gemeenten zich te beraden over de wijze waarop zij in de toekomst zorg kunnen dragen voor de ruimtelijke en landschappelijke inpassing van megabedrijven en voor een verantwoord handhavingsbeleid. Op lokaal niveau spelen onderwerpen als de voor een megabedrijf benodigde ruimte op het bouwblok, de vormgeving van gebouwen, het ontwerp van erf en stal, de landschappelijke inpassing en de handhaafbaarheid van het vergunningenbeleid. Op regionaal niveau gaat het om de locatiekeuze van megabedrijven. Hierbij spelen aspecten als de vereiste zonering rondom natuurgebieden, de gewenste omvang van milieucirkels, de bij het bedrijf passende logistiek en de wijze van handhaven of ontwikkelen van cultuurlandschappelijke patronen.

Toelichting

1. Inleiding

De adviesaanvraag

De Tweede Kamer heeft de RLG, de Raad voor Dieraangelegenheden, het RIVM en het MNP gevraagd een analyse te geven van de gevolgen van de bouw van megastallen voor enerzijds het dierenwelzijn en diergezondheid en anderzijds de volksgezondheid. Tevens wil de Kamer inzicht in de gevolgen van megastallen voor de ruimtelijke ordening. Het advies moet begin februari 2008 worden opgeleverd.

Werkwijze

Het advies van de raad is voorbereid door een werkgroep van raadsleden. Voor de onderbouwing van het advies heeft de RLG aan de WUR opdracht gegeven voor de uitvoering van een quick scan over megabedrijven in de intensieve veehouderij. In dit onderzoek is het aanwezige feitenmateriaal en analyses op dit materiaal geïnterpreteerd. (State of the art)

In aanvulling hierop is in januari 2008 een werkbezoek gebracht aan de provincie Brabant en zijn consultatiegesprekken gevoerd met ondernemers en bestuurders.

In dit advies richt de raad zich zoals gevraagd op een analyse van de gevolgen van de bouw van megastallen. Het accent ligt met name op de ruimtelijke consequenties. Een fundamentele discussie over het toekomstperspectief van de intensieve veehouderij is niet aan de orde.

Opbouw van het advies

Het advies beschrijft de drijvende krachten achter de schaalvergroting in de intensieve veehouderij en gaat in op de positie van de intensieve veehouderij in samenleving.

Vervolgens wordt een indicatie gegeven van de omvang en de concurrentiekracht van het megabedrijf in de varkens- en pluimveehouderij in Nederland. Daarna gaat het advies nader in op aspecten van logistiek en transport, milieu, diergezondheid en dierenwelzijn en omgeving en landschap. Ook besteedt de raad aandacht aan de emoties in de samenleving die uit deze aspecten voortvloeien en de invalshoek van technologische vernieuwing.

2. Schaalvergroting in de intensieve veehouderij

De intensieve veehouderijsector opereert in een mondiale markt met een wereldwijd groeiende vraag naar voedsel. Door de aanwezigheid van een sterke en koopkrachtige thuismarkt, actief ondernemerschap en vakmanschap heeft de intensieve veehouderij in Nederland een sterke concurrentiepositie opgebouwd.

De toegevoegde waarde van het gehele complex bedroeg in 2005 5 miljard euro.

Er is sprake van een gunstige geografische ligging, met de nabijheid van Rotterdam als een van de belangrijke vestigingsvoordelen waardoor sprake is van relatief goedkope aanvoer van grondstoffen.

Tevens maakt de sector gebruik van reststoffen uit de voedings- en genotmiddelenindustrie in ons land.

Om nu en in de toekomst te kunnen inspelen op steeds hogere eisen van efficiency, kwaliteit, marketing, innovatie en verduurzaming en omdat productiefactoren als grond en arbeid in Nederland relatief schaars zijn, zet de sector net als elders in de economie vooral in op verdere schaalvergroting en toepassing van nieuwe technologische ontwikkelingen. Deze schaalvergroting staat niet op zich en dient in een Europese of zelfs mondiale context te worden geplaatst. Op basis van de gemiddelde omvang lijkt Nederland niet uit de pas te lopen ten opzichte van de andere Europese landen, er lijkt eerder sprake van op afstand volgen. De raad acht schaalvergroting in de intensieve veehouderij vanuit economisch oogpunt een logisch toekomstperspectief voor de ondernemer.

3. De intensieve veehouderij in de samenleving

Tegelijkertijd volgt de samenleving met een steeds kritischer blik hoe schaalvergroting en rationalisatie in de landbouw in het algemeen en de intensieve veehouderij in het bijzonder zich ontwikkelen. De intensieve veehouderij is onderwerp van discussie door milieubelasting, beelden over de verschillende grote ziekte-uitbraken en berichten over salmonella en mrsa. Burgers reageren geschokt en verontwaardigd op beelden over ruimingen, transporten en veel dieren bij elkaar in beperkte ruimte. Deze beelden staan haaks op de romantische beelden over boerderijen op het platteland die men het liefst behoudt; dieren die de ruimte hebben, naar buiten kunnen, kunnen wroeten etc.. Een deel van de discussie in de samenleving over megabedrijven komt voort uit deze houding ten opzichte van de schaalvergroting in de intensieve veehouderij als geheel. Een houding die al langere tijd waarneembaar is. Nieuw is de groeiende zorg in de vaak kleine gemeenschappen in de regio's met intensieve veehouderij. Ten tijde van de varkenspest stonden deze gemeenschappen nog als één man rond de getroffen ondernemers. Dit draagvlak is niet langer meer vanzelfsprekend, het brokkelt steeds verder af en keert zich steeds vaker actief tegen de ontwikkelingsplannen van ondernemers in de intensieve veehouderij.

De sector zal het vertrouwen van de samenleving moeten herwinnen door de zorg voor dieren, milieu, omgeving en volksgezondheid centraal te stellen en te voldoen aan hogere kwaliteits-, diversiteits-, dierwelzijns-, en omgevingseisen.

In reconstructieprocessen die de vestiging van sterke economische dragers in een duurzame omgeving beogen is toename van stank, ammoniak en fijn stofbelasting niet meer van deze tijd. Temeer daar onder acceptatie van schaalvergroting de stank, stof en ammoniakemissies met technische oplossingen tot op een voor de burger aanvaardbaar niveau van kwaliteit van de leefomgeving kunnen worden teruggebracht. Goede stalontwerpen maken het mogelijk om tot een aanvaardbare landschappelijke inpassing te komen. Voorbeelden zoals in Gemert-Bakel maken deze veranderingen in delen van de sector al zichtbaar.

De intensieve veehouderij heeft een hernieuwde "license to produce" nodig. Zij moet duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen zoals alle bedrijven in ons land. De sector moet rekening houden met ecologische, economische en sociaal culturele aspecten én bijdragen aan maatschappelijke doelen, ook boven het wettelijk minimum.

De raad gaat ervan uit, dat ook in Nederland in de toekomst plaats is voor intensieve veehouderij en voor ruimte voor bedrijfsontwikkeling. Wel zal over de toekomst van de intensieve veehouderij het debat verder moeten worden gevoerd.

De bijdrage van de raad zal bestaan uit een dit jaar uit te brengen advies over voedselstrategieën, voedselkwaliteit en voedselzekerheid.

Voorliggend advies gaat nader in op de gevolgen van megabedrijven in de intensieve veehouderij voor de verschillende aspecten van het landelijk gebied.

Het is van belang om hier al aan te geven dat de ontwikkeling van megabedrijven niet zal leiden tot een uitbreiding van de nationale veestapel. De Meststoffenwet maximeert op nationaal niveau via een stelsel van dierrechten het aantal varkens en kippen in Nederland.

4. Een definitie

De raad spreekt niet zozeer van megastallen maar van megabedrijven. Als criterium voor het megabedrijf kiest de werkgroep voor de economische bedrijfsomvang van meer dan 500 nge, gevestigd op één locatie. Nge staat voor Nederlandse grootte-eenheden, een maatstaf die gebaseerd is op het verschil tussen opbrengsten en bijbehorende specifieke kosten. De ondergrens van het megabedrijf van 500 nge kwam in 2004 overeen met vijf maal de gemiddelde omvang van alle land- en tuinbouwbedrijven. Deze grens betekent ongeveer 12.500 vleesvarkens in de varkenshouderij en 185.000 legkippen in de legpluimveehouderij. De gehanteerde definitie is afkomstig uit het in 2006 uitgebrachte RLG advies "Buitenbeentjes en boegbeelden".

De werkgroep maakt een onderscheid tussen het megabedrijf voor intensieve veehouderij en het gezinsbedrijf + bedrijf. Het gezinsbedrijf + bedrijf worden gekenmerkt door een groeiwens, maar niet tot de omvang van een megabedrijf.

De raad is zich ervan bewust, dat definities voortdurend verschuiven. Wat 20 jaar geleden qua omvang als een megabedrijf gold is nu een "gemiddeld" gezinsbedrijf. Wat we nu als megabedrijf beschouwen zal over 10 jaar waarschijnlijk niet meer als zodanig worden gezien. Deze definitie is dan ook niet bedoeld als harde grens, maar om aan te geven aan welke ordes van grootte moet worden gedacht.

5. De concurrentiekracht van het megabedrijf

Zoals eerder al aangegeven moeten agrarische bedrijven kunnen inspelen op de trend van internationalisering en schaalvergroting om de concurrentiepositie in een snel veranderende markt te kunnen behouden. De ontwikkeling van het megabedrijf komt uit deze schaalvergroting voort en past in een trend die zich elders in de wereld en Europa voordoet. Nederlandse megabedrijven zijn klein vergeleken met megabedrijven elders in Europa, de VS en Australië. Daar zijn deze bedrijven zowel qua aantal als qua aandeel in de totale productiecapaciteit belangrijker. Het aandeel varkens en kippen op grote intensieve veehouderijbedrijven is vergelijkbaar met dat in de Europese Unie als geheel. Het concept van het megabedrijf in de intensieve veehouderij sluit qua arbeidsorganisatie goed aan op het grootschalige en doorlopende karakter van productieprocessen in deze sector. De grotere mogelijkheden voor automatisering spelen daarbij een belangrijke rol. Automatisering maakt het immers mogelijk om ook met beperkte menskracht grote aantallen dieren te houden. Dit zorgt ervoor, dat op de huidige megabedrijven de arbeidsefficiency beduidend groter is dan op het gemiddelde gezinsbedrijf. Maar er zijn ook andere voordelen. De bouwkosten per dierplaats voor megastallen zijn relatief laag. Megaveehouders kunnen kwantumkortingen bedingen bij de aankoop van voer en toeslagen bij de verkoop van dieren en eieren. Daarmee is binnen de intensieve veehouderij doorgroei naar een megabedrijf voor een aantal ondernemers een begrijpelijk toekomstperspectief. Vanuit economisch oogpunt vindt de raad het niet raadzaam beperkingen op te leggen aan de bedrijfsomvang, dit zou nadelige effecten hebben op de concurrentiekracht van de sector.

6. Logistiek en transport

Vee, mest en diertransporten kunnen leiden tot het kapot rijden van de veelal (te) smalle plattelandswegen en afname van de verkeersveiligheid op zowel het platteland als in de woonkernen. Het transport leidt tot aantasting van het dierenwelzijn en vergroot de risico's van verspreiding van veeziekten. De ontwikkeling van een megabedrijf heeft op het gebied van logistiek en transport op regionaal en lokaal niveau verschillende effecten.

Op regionaal niveau blijkt de concentratie van bedrijfsactiviteiten op een geringer aantal megabedrijven efficiënter dan spreiding van de dieren over meerdere kleine locaties. Praktijkstudies maken duidelijk, dat halvering van het aantal transportbewegingen en besparingen van 10-90% van het aantal transportkilometers mogelijk is.

Op de locatie zelf zal evenwel sprake zijn van toename van verkeer en zwaardere en bredere voertuigen op smalle plattelandswegen en in woonkernen. Praktijkstudies wijzen uit dat het aantal vervoersbewegingen op de locatie zelf toe kan nemen met 4 à 5 keer per dag. Een goede infrastructurele ontsluiting van de locatie is dan ook een absolute noodzaak wil vestiging van een megabedrijf aanvaardbaar zijn.

Indien op de lange termijn de ontwikkeling van bedrijven met een gesloten structuur verder doorzet kunnen transportbewegingen verder worden beperkt. Opfokken en afmesten van dieren kan dan binnen het bedrijf op een locatie plaatsvinden. Een toekomstbeeld wat nog een stap verder gaat in de transportvermindering is een volledige integratie van de vleesproductieketen op een locatie. De besparingen hebben overigens niet alleen te maken met bundeling van dieren maar ook met bundeling van toeleverende en verwerkende activiteiten zoals mestverwerking op de locatie.

7. Milieu

Een varkens en pluimveebedrijf kan door de uitstoot van o.a. geur, ammoniak en fijn stof een zware milieubelasting vormen voor de directe omgeving en gevoelige natuurgebieden. Op regionaal of hoger schaalniveau kunnen megastallen voordelen bieden voor landschap en milieu. Door een sterkere concentratie van de veehouderij kan de omvang van de belasting op andere locaties verminderen, waardoor deze gebieden als geheel worden ontlast. Concentratie van dieren in grotere moderne stallen levert milieutechnisch voordelen op ten opzichte van spreiding van dezelfde aantallen dieren over diverse locaties. Het aantal emissiebronnen neemt af en het wordt makkelijker om te investeren in de nieuwste technieken voor emissiereductie. Megabedrijven moeten voldoen aan Europese richtlijnen zoals IPPC en de initiatiefnemer dient een milieueffectrapportage op te stellen. Gecombineerde luchtwassers kunnen de emissie van ammoniak, geur en fijn stof uit varkens- en pluimveestallen verminderen.

Aanscherping van het mestbeleid kan leiden tot sterke stijging van de mestafzet kosten en een bedreiging vormen voor de varkenshouderij in Nederland. Mestverwerking is nog sterk in ontwikkeling en is duur. Aan de ene kant levert dit voor megabedrijven met weinig of geen grond hoge kosten op. Maar aan de andere kant biedt het perspectieven om de grote hoeveelheid mest op locatie in een verwerkingsinstallatie te verwerken.

Vanuit milieu oogpunt leidt schaalvergroting tot minder maar grotere bedrijven op gebiedsniveau en tot vermindering van de belasting van de omgeving. Maar op lokaal niveau kan concentratie van dieren op een megabedrijf wel leiden tot een hogere milieubelasting. Met het oog hierop is de raad van oordeel, dat megabedrijven gezien hun omvang op het gebied van emissiebeperking aan de hoogste normen moeten voldoen door toepassing van de best beschikbare technieken zoals gecombineerde luchtwassers. Dit betekent voor het desbetreffend megabedrijf een afname van 90% aan ammoniakuitstoot, een stankvermindering van 75% en een afname van 80% aan fijn stof ten opzichte van de emissie uit een niet-emissiearme stal.

8. Dierenwelzijn en diergezondheid

Intensieve veehouderij

Dieren hebben een zodanige omgeving nodig dat ze niet gehinderd worden in het uiten van de gedragingen, waar ze vanuit hun aard behoefte aan hebben. Het gaat daarbij om zaken zoals licht, beweging, exploratie en sociaal contact, thermocomfort, water, voer en rust. En uiteraard is een adequate verzorging (water, voer, medische behandeling) vereist. De zorg voor landbouwhuisdieren is de verantwoordelijkheid van mensen, waarbij technologie een ondersteunende rol kan spelen. Dierziekten moeten beheersbaar gehouden worden via management, het bevorderen van groepsimmunitet en in uiterste gevallen preventief of curatief gebruik van diergeneesmiddelen. Het voorkomen van insleep en versleep van dierziekten leidt tot een aantal eisen aan het ontwerp van veehouderijsystemen. Deze eisen hebben betrekking op de situering, de bedrijfsvoering, de gezondheidsstatus bij aanvang, compartimentering, transport, hygiëne, monitoring en uitlopen.

Megabedrijven

Studies en experts wijzen erop dat ruimtelijke clustering van grote aantallen dieren zoals varkens en kippen op een megabedrijf niet strijdig hoeft te zijn met hoge niveaus van gezondheid en welzijn van de dieren. Concentratie op een locatie kan zelfs winst opleveren ten opzichte van de gangbare veehouderij. De grotere schaal vergemakkelijkt bijvoorbeeld investeringen voor gesloten systemen die risico's op ziekte-insleep minimaliseren. Het welzijn van de dieren wordt overwegend bepaald door hun directe omgeving, zoals de groepssamenstelling, de geboden ruimte, de verzorging van de dieren en het daarbij behorende

management. Concentratie op een locatie levert de schaalgrootte op waarmee het gemakkelijker wordt door investeringen op deze punten in de behoefte van de dieren te voorzien.

Maatschappelijke context

Dit neemt niet weg dat bij bepaalde groepen burgers en consumenten gevoelsmatige weerstanden kunnen bestaan tegen grootschalige clustering van veehouderij.

Zowel overheden, ondernemers als brancheorganisaties dienen in de toekomst blijvend aandacht te besteden aan percepties, belevingen en waardeoriëntaties in de Nederlandse samenleving, om daarop in te spelen via nieuwe ontwerpen. In de communicatie naar de samenleving zullen aspecten als verbetering van het milieu, diervriendelijkheid en voedselveiligheid voorop moeten staan. Ondernemers zullen de dialoog met de samenleving moeten aangaan en gezamenlijk blijven zoeken naar nog betere duurzame oplossingen.

Overigens zal een duurzame landbouw pluriform van karakter zijn, zodat de consument meerdere keuzemogelijkheden heeft.

9. Omgeving en landschap

Ondanks het restrictief ruimtelijk ordeningsbeleid heeft zich in het landelijk gebied een sluipend proces van verstening voorgedaan. Tussen 1996 en 2002 is de bebouwing met 9% toegenomen. De vraag is of ontwikkeling van megastallen leidt tot meer of minder verstening. Op regionaal niveau bekeken kunnen megastallen voordelen bieden voor het landschap als nieuwe vestiging wordt beperkt in daarvoor aangewezen gebieden én de omvang van de intensieve veehouderij elders afneemt. In die situatie kopen megabedrijven varkensrechten op van stoppende agrarische bedrijven. Daarmee verdwijnen met de komst van een megabedrijf een aantal kleinere vaak verouderde intensieve veehouderij bedrijven, wat de kwaliteit van het buitengebied zeer ten goede komt. Bij elkaar ontstaat er aldus op gebiedsniveau een positief saldo: minder bebouwing. Voorwaarde is wel, dat de oude stallen en installaties ook daadwerkelijk worden gesloopt. Het reconstructiebeleid in de gemeente Gemert-Bakel vormt een illustratie van de mogelijkheden op dit terrein. Hier worden langzamerhand tastbare resultaten zichtbaar in de vorm van een afwaartse beweging van intensieve veehouderijbedrijven van vooral extensiverings- maar ook verwevingsgebieden naar landbouwontwikkelingsgebieden. Deze aanpak kost echter tijd.

De raad vindt het van groot belang, dat provincies en gemeenten hun inspanningen op dit gebied in versterkte mate voortzetten.

Op lokaal niveau kunnen omvangrijke gebouwen ten behoeve van grote intensieve veehouderijen en de voor de bedrijfsvoering benodigde rationalisering van percelen in strijd zijn met het karakter van landschap en omgeving. De raad onderkent deze bezwaren, maar meent niet dat er aanleiding is om het wettelijk en bestuurlijk instrumentarium uit te breiden met bedrijfsgroottebeperkingen. Het is vooral van belang hoe Rijk, provincie en gemeenten de randvoorwaarden op het gebied van ruimtelijke ordening, verkeer, milieu en natuur en landschap toepassen en hoe de ruimtelijke en landschappelijke inpassing plaatsvindt. Bij het toepassen van die randvoorwaarden zal blijken dat de mogelijkheid van vestiging van een megabedrijf per gebied en per bedrijfstype verschilt. Zo kan bijvoorbeeld een goed ontsloten landbouwontwikkelingsgebied vestigingsmogelijkheden bieden terwijl in extensiveringsgebieden met hun waarden van natuur en landschap nieuwe vestiging niet mogelijk is en het bouwblok niet mag worden uitgebreid. De raad adviseert gemeenten een goed beeld/kwaliteitsplan en goede inpassing in het landschap ten grondslag te leggen aan het besluit tot vestiging van een nieuw megabedrijf en zorg te dragen voor een goede infrastructurele ontsluiting.

10. Het megabedrijf als impuls voor vernieuwing

Megabedrijven voor intensieve veehouderij kunnen een impuls voor vernieuwing van het landelijk gebied betekenen. Hun omvang en schaalvoordelen maakt de toepassing van technische innovaties zoals bijvoorbeeld combiwassers mogelijk. Deze kunnen de uitstoot van geur, ammoniak en fijn stof vrijwel geheel wegnemen. Een luchtwasser reduceert de ammoniakuitstoot met 70 % (biologische wasser) tot maximaal 95% (chemische wasser), geuruitstoot met 50% (biologische wasser) tot maximaal 30% (chemische wasser). Naar verwachting zal de emissie van fijn stof door gecombineerde luchtwassers verminderen met ruim 80%, elke wasstap meer vermindert de fijn stof emissie. De gecombineerde luchtwasser is sterk in ontwikkeling.

Er ontstaat steeds meer belangstelling voor het ruimtelijk clusteren van agro en niet agro activiteiten op agroparken. Het maakt op de lange termijn het sluiten van kringlopen en het gebruik van elkaars afvalstoffen mogelijk. Het spaart ruimte, transportbewegingen en energie en zorgt voor een minder grote belasting van het milieu. Megabedrijven kunnen voor deze nieuwe innovatieve ontwikkelingen een belangrijke impuls vormen, omdat hun schaalgrootte dit soort investeringen vergemakkelijkt. Bovendien sluit de schaalgrootte van een megabedrijf goed aan bij die van industriële activiteiten op bedrijventerreinen, waardoor koppelingen makkelijker worden. Denk bijvoorbeeld aan het gebruik van restwarmte van een elektriciteitscentrale in de glastuinbouw.

Zo kan op de lange termijn een industriële symbiose van bedrijven ontstaan, waar geen waardeloos restmateriaal meer bestaat.

11. Emoties in de samenleving

Het debat rondom de plaatsing van megabedrijven in de intensieve veehouderij telt een bonte stoet aan tegenstanders. Bewoners, burgers, milieugroeperingen, maar ook agrarisch ondernemers. Partijen opereren vanuit verschillende motieven en belangen. Het gaat om verstoring van het landschap, milieubelasting, geur, verkeersdruk en dierwelzijn in de stallen. Maar ook binnen de landbouw zelf heerst verdeeldheid, een aantal agrarisch ondernemers voelt zich in hun ontwikkelingsruimte beperkt door nieuw vestiging van megabedrijven van "buiten".

Los van de omvang van de bedrijven is al langer sprake van negatieve gevoelens rondom de intensieve veehouderij. Deze komen voort uit verschillende visies op het landelijk gebied.

60 jaar vrede en welvaartsgroei heeft ons wereldbeeld geleidelijk aan geësthetiseerd. Vanuit deze veranderde kijk stellen we andere, en vooral hogere eisen aan ons werk, de invulling van onze vrije tijd, onze omgeving en dus ook aan ons landschap. Het College van Rijksadviseurs stelt in zijn advies over megastallen dat in de oeroude tweedeling tussen *negotium* (het werken in het zweet uwer aanschijn) en het *otium* (het genieten) de laatste aan de winnende hand lijkt te zijn. Een schone diensteneconomie waarin iedereen alleen achter een toetsenbordje zit als ideaalbeeld. Fysieke bewijzen van het tegendeel zoals hoogovens, snelwegen en bedrijventerreinen zijn in deze visie een doorn in het oog. In deze vooral ook stedelijke blik moet het landschap het liefst een onbewegelijk achterdoek vormen voor het dynamische stedelijke leven. Iedere verandering in het landelijke gebied wordt met het grootst mogelijke wantrouwen begroet.

Maar ook de daar tegenoverstaande visie is aldus het College van Rijksadviseurs nog steeds aanwezig. Het is de functioneel utilitaire blik van de boer, van de grondeigenaar die het landelijk gebied als een agrarisch bedrijfsdomein beschouwt. Deze visie staat dicht bij het fysieke domein, redeneert praktisch en is economisch gedreven. De functioneel utilitaire blik redeneert vanuit de bedrijfseconomie en is heel anders dan de multifunctionele blik die op het (meervoudige gebruik van het) platteland is gericht en vanuit de gebiedseconomie redeneert. Lange tijd zijn deze twee visies, ook door het ruimtelijk beleid van concentratie en zonerings, redelijk met elkaar te combineren geweest.

De megastallen discussie beperkt zich niet tot de varkenshouderij maar strekt zich ook uit tot de pluimveesector, de melkveehouderij en de schaalessprong in de glastuinbouw. Deze discussie kan de

vreedzame coëxistentie van deze twee verschillende aanspraken op het landschap op scherp zetten. Een groot deel van de Nederlandse bevolking wil het landelijk gebied benutten voor recreatie, wonen, ontspanning en rust. De kwaliteit van dit arcadische landschap wordt een steeds belangrijker onderdeel van de kwaliteit van de leefomgeving. Op het moment dat door concentratie- en schaalvergrotingstendensen het landschap (plaatselijk) moeilijk meer van een bedrijventerrein is te onderscheiden, zullen andere manieren van economiseren van het landschap in een wijde omgeving kunnen opdrogen en verslechtert voor grote groepen in de samenleving de kwaliteit van de leefomgeving. De Raad voor het Landelijk Gebied zal in zijn advisering voortdurend oog blijven houden voor de spanning tussen het productieplatteland van de boer en het pittoreske vrije tijdplatteland van bewoners en burgers en de wijze waarop met deze spanning kan worden omgegaan.

Geraadpleegde literatuur

- Animal Science Group van Wageningen UR, State of the art Megabedrijven Intensieve Veehouderij. 2008
- Alterra, Wageningen UR, megastallen in Beeld, 2007
- College van Rijksadviseurs, Advies megastallen, 2007 Milieu- en natuurplanbureau, Milieukundige en landschappelijke aspecten van megabedrijven in de intensieve veehouderij. 2008
- De Boerderij 2007, nr.12/13, Grubbenvorst in de ban van megastal
- D.W. Bruil, advies megastallen in het buitengebied Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Agroparken, het concept, de ontvangst, de praktijk, 2005
- Ministerie LNV, ministerie VROM, standpunt megastallen, 2007
- MNP, CPB, Analyse van het burgerinitiatief "Boeren met toekomst", 2007
- RLG, Buitenbeentjes en boegbeelden, 2006 RLG, Voor het kalf verdronken is....., 2001
- Wageningen UR, diverse presentaties over ontwikkelingen in de intensieve veehouderij voor Commissie platteland in uitvoering, 2007